

Koncept *lijevog* i *desnog* u empirijskoj političkoj znanosti: značenje, razumijevanje, struktura, sadržaj

GORAN ČULAR*

Sažetak

Lijevo i *desno* temeljni su semantički obrazac unutar kojeg birači organiziraju svoje političke percepcije i stavove. Njihovo univerzalno značenje leži u jednostavnom, prostornom pristupu politici kao sukobu; funkcionalno, lijevo i desno su “shortcuts” političke komunikacije. U empirijski orijentiranoj politologiji ljestvica lijevo-desno postala je standardna varijabla u istraživanjima javnog mišljenja. Nakon početnih pesimističnih interpretacija, posljednjih dvadesetak godina ova ljestvica sve više dokazuje svoju validnost i pouzdanost. Pri tome se pokazuje da izvori lijevo-desnog identificiranja mogu biti mnogostruki, a ne samo ideologijski. Također, lijevo-desna shema pokazala je zavidnu prikladnost da s vremenom obuhvati i nove političke sadržaje, što je stvorilo potrebu za novim kros-nacionalnim i longitudinalnim istraživanjima. Birači, a ne znanstvenici, postali su ti koji definiraju što je lijevo, a što desno.

Koncept *lijevog* i *desnog* naširoko se rabi u politici u komuniciranju između birača i elita, a u političkoj znanosti u opisivanju i analizi političkih fenomena. Zanimljivo je da su termini lijevo i desno među onim rijetkim pojmovima u političkoj znanosti koji su izravno preuzeti iz žargona politike, a bez posebnih pokušaja da im se promijeni njihovo izvorno fleksibilno značenje ili da ih se pokuša rabiti na neki drugi, znanstveno precizniji i teorijski određeniji način. U tom smislu ovi termini i u političkoj znanosti i u zbiljskom političkom životu imaju vrlo sličnu funkciju – pojednostaviti složenu stvarnost i olakšati odabir, bilo onaj izborni ili onaj znanstveni.¹

* Goran Čular, pripravnik na projektu “Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj” na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

¹ Kao pojmovi s političkim značenjem, lijevo i desno ulaze u javni diskurs najprije u Francuskoj, nakon 1789. godine i prve Nacionalne skupštine koja je zamijenila dotadašnje sjednice francuskih staleža. Prostorno grupiranje zastupnika u skupštini podudaralo se s njihovim političkim stavovima: lijevo su bili smješteni republikanci, desno rojalisti. Kako je vrijedilo mišljenje da su zastupnici predstavnici nacije u cjelini, a ne nekoga posebnog reda, kluba ili regije, termini lijevo i desno pokazali su se najneutralnijim za adresiranje pojedinih grupa zastupnika. S vremenom ovi prostorni termini dobivaju svoja snažna politička značenja i iz Francuske se šire na ostale zemlje, ponajprije putem parlamentarnih debata i političkih stranaka (kontinent) te socijalističkog pokreta (Velika Britanija i SAD) (Laponce 1981., 47-68).

Njihova recepcija u društvenoj znanosti ne mijenja ništa od njihova izvornog značenja. Lijevo i desno su i dalje uglavnom samo etikete kojima se opisuju i klasificiraju ideje, ideologije, pokreti, stranke, frakcije,

U posljednjih dvadesetak godina u empirijski orijentiranoj političkoj znanosti napravljeni su ozbiljniji pokušaji da se koncept *lijevog* i *desnog* shvati u smislu odnosa između kognitivnih pretpostavki i stavova političkih aktera, na jednoj strani, i njihova ponašanja, na drugoj. Drugim riječima, pokrenuto je pitanje mogućnosti da se temeljna prostorna struktura stranačke kompeticije, ili ono što se naziva političkim prostorom, svede na jednu takvu prostu shemu kao što je dimenzija *lijevo-desno*. To je potaknulo i čitav niz drugih, konkretnijih pitanja, od kojih su neka još uvijek otvorena. Može li se govoriti o univerzalnom značenju *lijevog* i *desnog* u politici ili se radi o takvim kulturnim ili nacionalnim semantičkim različitostima da nikakvo poopćavanje nije moguće? Na što se točno dimenzija *lijevo-desno* odnosi: na ideološkijske podjele, na razlike u naglašavanju važnosti pojedinih političkih pitanja, na asocijacije koje kod glasača potiču kandidati na izborima ili pak na puku sposobnost glasača da prevode svoje stranačke preferencije u termine i na način kako im to sugeriraju njihove stranačke vođe? Ima li uopće smisla pristupati masovnom razumijevanju politike u terminima *lijevo-desno* ili se metoda može uspješno koristiti samo na razini političkih elita?

Sva ova pitanja dio su jednoga temeljnog metodološkog problema: zahtijevaju li mjerenja zasnovana na konceptima *lijevog* i *desnog* stroge prethodne definicije pojmova ili bi istraživači trebali vjerovati ispitanicima (glasačima) da znaju što čine kada u anketi izražavaju svoje stavove zaokružujući neku od brojki na *lijevo-desnom* kontinuumu? U ovom se drugom slučaju radi o “praznoj” ljestvici čija precizna definicija može biti rezultat jedino poopćavanja empirijskih nalaza i na njima zasnovanih zaključaka.

Zadatak je ovog prikaza da izloži i konfrontira neke od napora što su poduzeti posljednjih godina u empirijskoj političkoj znanosti da se na spomenuta pitanja odgovori.

Značenje lijevog i desnog: ima li mjesta univerzalnosti?

Nema sumnje da je jedan od najobuhvatnijih pokušaja da se analizira semantika samih pojmova *lijevo* i *desno*, kao i da se detektira njihovo, i historijski i geografski gledano, univerzalno značenje, rad kanadskog politologa Laponcea (1981.). Njegova se semantička analiza temelji na nizu antropoloških, kulturoloških, historijskih i, na posljetku, politoloških uvida u problematiku i tretiranje *lijevog* i *desnog*. Prema tom autoru, značenje pojmova utjelovljeno je u samom načinu na koji su naša percepcija, mišljenje i stavovi organizirani – kao višestruke suprotnosti od kojih mnoge vrlo lako zadobivaju i prostorno određenje. Kao prvo, najveći se broj tipologija oblikuje kao (ili, na koncu, svode na) dvojstva, odnosno trojstva, i to vrijedi podjednako za semantičke strukture primitivnih mitova, razvijenih religijskih učenja, kao i za moderno filozofsko i znanstveno mišljenje. *Ljevo* i *desno*, odnosno *lijevo*, *desno* i centar odgovaraju upravo takvom tipu temeljnih tipologizacija. Drugo, Laponcea smatra *lijevo-desno*, uz ispred-iza

poretci, organizacije... Štoviše, *lijeve* ili *desne* mogu biti teorije ili znanstvene tradicije, *lijeva* ili *desna* sveučilišta, *lijevi* ili *desni* znanstveni pristupi ili intelektualni krugovi, itd. Ne postoji potreba da se termini dodatno objasne, ispituju, definiraju, razlože. Ova činjenica da *lijevo* i *desno* nemaju status znanstvenih pojmova, već etiketa koje nerijetko definiraju i same teorijske uvide pokazat će se njihovom prednošću kod empirijske operacionalizacije.

i gore-dolje, trećim temeljnim dualizmom prostorne orijentacije, ali i simbolima koji su gotovo bez izuzetka u svim kulturama bili nabijeni snažnim i oprečnim vrednovanjima. Dok se dominacija “ispred” nad “iza” tumači ponajprije biološko-anatomski – položajem osjetila oka koje je baza čovjekove prostorne orijentacije, vrijednosna dominacija “gore” nad “dolje”, prisutna u velikoj većini kultura, dodatno je naglašena prostornim pozicioniranjem glavnih religijskih i mitoloških simbola. Laponce primjećuje da je u većini kultura i civilizacija “desno” nadređeno “lijevom” i dominantnošću i snagom simbolike i pozitivnošću vrednovanja.² Uzajamna povezanost desnog s “gore”, a lijevog s “dolje” pri tome će se pokazati važnom karikom u temeljnom semantičkom oblikovanju modernih, političkih termina lijevo i desno.

Analizirajući pozamašan korpus antropoloških i historijskih podataka, kao i podatke suvremenih empirijskih istraživanja u zavidnom broju zemalja, Laponce je ustvrdio da postoji središnje, univerzalno značenje lijevog i desnog. Tako je desno povezano sa svetim i hijerarhijskim, dok lijevo predstavlja suprotnost – profano i nehijerarhijsko. Štoviše, to se značenje može svesti na jednu, još apstraktniju dimenziju – vertikalno nasuprot horizontalnom. Kako se ide prema periferiji univerzalnog semantičkog sklopa lijevog i desnog, središnja se suprotnost iskazuje kroz konkretnije, političke kategorije čija značenja mogu varirati zavisno od historijskog ili geografskog (kulturnog, nacionalnog) konteksta. Kontinuitet (prošlost, *status quo*) povezan je s desnim, a diskontinuitet (budućnost, promjena) s lijevim krajem dimenzije. Zanimljivo je da se pojmovni par “državna ekonomija – slobodno tržište”, koji se barem posljednjih stotinjak godina smatrao sadržajnom jezgrom dimenzije lijevo-desno, kod Laponcea nalazi bliže periferiji značenja. Povijesni dokaz za to leži u činjenici da je u počecima političkog svrstavanja na lijeve i desne situacija bila upravo obrnuta – lijevi, kao zagovarači građanskih sloboda i protivnici monarhije, zagovarali su i slobodno tržište, dok je označnica desnog bio merkantilizam – državno posredovanje u međunarodnim ekonomskim tokovima. Još je kraći historijski period obilježen asocijacijama “SSSR” i “SAD” s lijevim, odnosno desnim. Ovaj se pojmovni par nalazi, kod Laponcea, na samoj periferiji univerzalnog značenja lijevog i desnog. Ta je veza nastupila nakon Drugog svjetskog rata i, kako Laponce pokazuje, bila prisutna u javnom diskursu niza zapadnih, socijalističkih i neutralnih zemalja u 70-im godinama. No, vrlo je vjerovatno da današnja generacija širom svijeta više ne asociira lijevo i desno s SSSR-om i SAD-om.

Na jednoj manje općenitoj razini analize Fuchs i Klingemann (1990.) također naglašavaju važnost prostornog obilježja sheme lijevo-desno, postulirajući tri načela prema kojima se značenje sheme lijevo-desno oblikuje kod najšire publike. *Načelo ograničenja* odnosi se na činjenicu da značenja koja ljudi pridaju lijevom i desnom nisu slučajno i nezavisno odabrana, već prate logiku vrlo ograničenog broja tipova značenja unutar kojih ih se može klasificirati. Također, ljudi shvaćaju lijevo i desno kroz prilično generalizirane pojmove (*načelo generalizacije*); samo 10% građana u Europi

² Situacija je, prema Laponceu, obrnuta kad se radi o modernim društvima i političkim upotrebama termina. On smatra da u modernoj politici postoji vrijednosna dominacija lijevog nad desnim, koja se onda iskazuje i kvantitativno, jer oni koji su lijevo slobodnije i češće to iskazuju. O nekim empirijskim pokazateljima u korist te interpretacije i daljnim zaključcima vidi u Laponce 1981., 41-46.

(Njemačka i Nizozemska) i oko 25% u Sjedinjenim Američkim Državama pristupa lijevom i desnom ili u smislu posebnih asocijacija (npr., političari), ili u smislu nekoga drugog, afektivnog ili pojmovno neartikuliranog razumijevanja. Treće načelo – *binarna struktura lijevog i desnog* – prisutno je kod građana svih triju zemalja, premda nešto nejasnije iskazano kod građana SAD-a. Binarna struktura ukazuje na bipolarno razumijevanje lijevog i desnog i vodi nas k shvaćanju dimenzije lijevo-desno u smislu temeljnog političkog konflikta (Fuchs & Klingemann, 1990., 207).

Izražavanje političkih stavova ili vrijednosti u terminima lijevog i desnog ne čini se, međutim, posebno plauzibilnom metodom, kad je riječ o građanima SAD-a. Ljestvica liberalizam-konzervativizam općenito se uzima kao bolji mjerni instrument razlika u političkim stavovima u SAD-u negoli shema lijevo-desno. Premda neki politolozi smatraju ove dvije ljestvice varijantama istog mjerila, prilagođenim dvama tradicionalno različitim političkim okruženjima, ipak postoje znatne razlike između koncepata lijevo-desno i liberalno-konzervativno. Prvo, dok je pojmovima lijevo i desno prostorni karakter inherentan, on se kod pojmova liberalno i konzervativno može definirati samo izvana, prezentirajući ih u obliku ljestvice na kojoj oba pojma imaju točno određeno mjesto. Drugo, ljestvica liberalno-konzervativno je, s jedne strane, puno određenija nego ljestvica lijevo-desno u smislu ideologijske orijentacije, ali, s druge strane, kako su istraživanja pokazala, dosta slabiji prediktor stavova o političkim problemima. I, treće, bipolarnost ljestvice liberalno-konzervativno je upitna (Conover i Feldman, 1981.; Fuchs i Klingemann, 1990., 220-222). Slijedeći Kerlingera, Conover i Feldman (1981., 356) zaključuju da liberalni pol nije nužno suprotan konzervativnom polu, već samo od njega različit. Ovi empirijski nalazi stavljaju u pitanje mogućnost da se temeljni politički konflikti američkog društva zahvate takvom pojmovnom shemom kao što je liberalno-konzervativno.

Rijetko koji autor koji se bavi koncepcijom lijevog i desnog pokušava zaobići pitanje značenja pojmova. Pritom mnogi naginju brkanju onoga što se odnosi na razumijevanje, strukturne odrednice i sadržaj lijevog i desnog s onim što bi trebalo biti funkcija i značenje lijevog i desnog. Koncept lijevo-desno ima univerzalno značenje u smislu jednostavnog prostornog pristupa fenomenu politike kao idejnom, interesnom i stranačkom sukobu (bipolarnost) koji se shvaća u ograničenom broju tipova misaono artikuliranih i poopćenih pojmova. Kulturne, geografske i nacionalne razlike mogu se tako odnositi na različite razine razumijevanja lijevog i desnog, na različite psihološke, sociološke i političke odrednice lijevo-desne dimenzije ili na različite vrijednosne sadržaje koji se u danom društvu vežu uz tu dimenziju.

Razumijevanje lijevog i desnog: pitanje povjerenja

Pojedini su autori, poput Conversea, ili Butlera i Stokesa, ukazali na to da ljestvica lijevo-desno nije najbolji mjerni instrument stavova birača zbog činjenice da ljudima općenito nedostaje pravo razumijevanje pojmova lijevo i desno, barem ako govorimo o ideologijski smisljenoj samoidentifikaciji većine biračkog tijela. Drugim riječima, kad pred ispitanike postavimo zadatak da npr. u anketi smjeste sebe na ljestvici lijevo-desno, oni obično izražavaju nešto različito od onoga što smo planirali mjeriti ili se smještaju dominantno oko središnjih vrijednosti ljestvice, pokazujući tim slučajnim

odabirom svoje nepoznavanje političkog značenja pojmova. Na primjeru Velike Britanije Butler i Stokes (1974.) zaključuju o veoma skromnoj razini razumijevanja lijevog i desnog od strane najšireg sloja birača. Potvrdni odgovor na izravno pitanje o tome razmišljaju li ikad o politici u terminima lijevo-desno, dalo je svega oko 25% ispitanika. Premda je veći broj ispitanika uspio smjestiti dvije glavne britanske stranke na lijevo-desni kontinuum, autori su izračunali da je barem polovica tih odgovora plod slučajnosti ili evidentnog nerazumijevanja značenja termina. Također, panel istraživanja su otkrila da više od 50% ispitanika barem u jednom intervjuu pokazuje očito neznanje ili nerazumijevanje onoga što ih se pita. Na otvorena pitanja o značenju pojmova samo je 40% ispitanika ponudilo neki smislen odgovor, od čega je više od polovine pokazalo minimalno znanje ili je lijevo-desno vezalo uz neke nominalne kategorije (Butler i Stokes, 1974., 323-337).³ Stoga dosta autora smatra kako je ljestvicu lijevo-desno, kao metodu detekcije ideologijske samoidentifikacije ispitanika, smisleno koristiti samo u istraživanjima stavova političkih elita.⁴

Ipak, povjerenje u masovno razumijevanje označnica lijevo i desno zadnjih je godina zavidno poraslo, ponajprije zahvaljujući novom shvaćanju koncepta lijevo-desno od strane politologa. To se ogleda u činjenici da politolozi više ne definiraju masovno razumijevanje lijevog i desnog kao nužno ideologijsko mišljenje, pri čemu ideologija u prvom redu predstavlja logički i teorijski konzistentan, dedukcijom iz najviših načela proizveden misaoni okvir, već kao sposobnost ispitanika da pojmovima lijevo i desno prida bilo kakvo, ali politički relevantno i do stanovite mjere misaono artikulirano, značenje.

Kao zagovornici blažih kriterija, Fuchs i Klingemann (1990.) predlažu dva testa za mjerenje razine masovnog razumijevanja dimenzije lijevo-desno. Na *razini prepoznavanja* mjeri se sposobnost ispitanika da zaokruži onaj broj na ljestvici lijevo-desno koji najbolje odgovara njegovom stavu, a da mu se pritom ničim ne sugerira značenje ljestvice. Rezultati su pokazali da oko 90% ispitanika u Njemačkoj i Nizozemskoj i oko 75% ispitanika u SAD-u daju neki odgovor. Drugi, zahtjevniji zadatak, sastojao se u tome da ispitanici odgovore na pitanje otvorenog tipa o svome poimanju značenja i jednog i drugog pola ljestvice. Na ovoj razini, koju Fuchs i Klingemann nazivaju *razina razumijevanja*, ispitanici su postigli očekivano slabije rezultate. No, i unatoč tome više od polovice ispitanika u SAD-u uspjelo je ponuditi barem jedno značenje za oba pojma, dok su postotci za Njemačku i Nizozemsku dostigli 81%, odnosno 66% (Fuchs – Klingemann, 1990., 210).

U svom odgovoru Butleru i Stokesu, na njihov argument o široko rasprostranjenom nepoznavanju simboličke sheme lijevo-desno, Laponce (1981., 213-219) koristi jednu drugu metodu određivanja razine razumijevanja. Kombinirajući odgovore ispitanika o

³ Slučaj Velike Britanije ne bi trebalo poopćavati jer se prije radi o iznimci negoli pravilu. Stabilne i ideologijski profilirane stranke i jasnost dvostranačja od početka su obilježja britanske politike, koja su pružila biračima mogućnost jednostavne i jasne orijentacije u političkom prostoru i smanjila potrebu za lijevo-desnom simboličkom shemom. Bilo je potrebno dosta vremena da lijevo-desna semantika pronađe svoje mjesto na Otoku. Istraživanja Butlera i Stokesa datiraju s kraja 60-ih. Novija istraživanja pokazuju da značaj lijevog i desnog za britanske birače ipak raste.

⁴ O tome vidi u Conover – Feldman, 1981.; Huber, 1989.; Laponce, 1981.

lijevo-desnoj samoidentifikaciji s njihovim stranačkim preferencijama, Laponce dolazi do rezultata koji odgovaraju “razumnom” stranačkom redosljedju na ljestvici lijevo-desno.⁵ Štoviše, uspoređujući dvije grupe ispitanika (one koji često razgovaraju o politici s onima koji to ne rade nikad ili rijetko), Laponce nije pronašao nikakvu razliku u stranačkom redosljedju kod 8 od 9 zemalja koje podatci pokrivaju, zaključujući da bi Butlerovo i Stokesovo rezoniranje i aritmetika, primijenjeni na varijablu stranačkih preferencija, pokazali slično nerazumijevanje birača i kad se radi o stranci za koju su glasovali, što onda otvara čitav niz pitanja o smislu demokracije uopće.

Mnogo pouzdanija, iako za masovno anketno istraživanje ne tako praktična metoda, zahtijeva od ispitanika da na kontinuumu lijevo-desno rasporede svaku političku stranku posebno (Castels i Mair, 1984., 74). Broj onih koji su dali “ispravan” odgovor tada nam može služiti kao orijentacija o razini njihova razumijevanja lijevog i desnog. Naravno, da bi se uopće znalo koje odgovore smatrati “ispravnim”, odnosno iz prethodnog primjera, “razumnim”, moramo imati neki vid prethodnih i “autoritativnih” procjena. Danas se prihvaća da politički eksperti (obično politolozi) mogu igrati ulogu jednoga takvog “autoritativnog žirija”, određujući pozicije relevantnih stranaka u svojoj zemlji na ljestvici lijevo-desno (Castels i Mair, 1984.; Huber i Inglehart, 1995.).⁶

Tvrdnja da je stvarno razumijevanje lijevog i desnog obilježje političkih elita, a nikako širokog biračkog tijela, dala je poticaja komparativnim istraživanjima masovnog i elitističkog razumijevanja sheme lijevo-desno. Važnost ovih studija naglašena je činjenicom da lijevo i desno nisu samo termini pomoću kojih birači pojednostavnjuju složenu političku zbilju i sebi olakšavaju izbor, već i politički simboli kojima političke elite vrlo često pribjegavaju u svojim pokušajima da biračima prosljede najvažnije poruke. Na ovaj način, pitanje masovnog i elitističkog razumijevanja lijevog i desnog neposredno govori o uspješnosti i smislenosti uporabe tih simbola u političkom komuniciranju. U svojoj studiji elitističkog i masovnog razumijevanja politike u SAD-u u terminima liberalno-konzervativne sheme, načinjenoj na temelju otvorenih pitanja o značenjima liberalnog, odnosno konzervativnog, Herrera (1995.) pokazuje postojanje signifikantnih razlika između ove dvije grupe: a) političke elite se pokazuju sposobnijima u ponudi odgovora, i b) njihovi su odgovori izvedeni na apstraktnijoj razini mišljenja negoli odgovori birača. Do sličnih rezultata, strukturiranijeg i naglašenijeg razumijevanja lijevog i desnog od strane elita, dolazi i Markowski (1995.) u analizi stavova birača i elita u pet srednjoeuropskih zemalja.

⁵ Ova metoda nije bez mana ako se njome žele izvesti zaključci o razini popularnog razumijevanja lijevo-desne sheme, i to iz dva razloga: a) pruža nam informaciju o ispitanikovom razumijevanju potrebnom samo za njegov stranački izbor i ništa više, te b) krije opasnost da se sofisticirani racionalni izbor stranke interpretira kao “krivi” odgovor.

⁶ Glavna je svrha ovih “stručnih procjena” dobiti pouzdan uvid u prostorni smještaj stranaka u svakoj pojedinoj zemlji, kako bi se pospješila daljnja poredbena analiza. U tome se smislu procjene eksperata i uzimaju kao jeftiniji i zgodniji način dobivanja informacija negoli je to anketiranje birača (Castels i Mair, 1984.). O korisnosti ove metode vidi posebno u Pedersen 1997. Procjene eksperata se, međutim, mogu koristiti i kao kriterij za mjerenje razine popularnog razumijevanja političkog prostora, kao što su to radili Inglehart i Klingemann (Laponce, 1981.).

Danas među politolozima postoji široki konsenzus da razina razumijevanja lijevog i desnog varira zavisno od tri osnovna faktora. Prvo, ljudi koji su manje zainteresirani za politiku imaju i veće poteškoće u razumijevanju ljestvice lijevo-desno od birača koji iskazuju veći interes i redovito izlaze na izbore (Herrera, 1995.; Laponce, 1981.⁷). Drugo, čini se da je faktor obrazovanja često odlučujuća varijabla u determiniranju nečije sposobnosti da razlikuje lijevo i desno (Fuchs i Klingemann, 1990., 210; Jacoby, 1991.). I treće, Jacoby (1991.) pokazuje da stupanj obrazovanja ne mora uvijek i do kraja biti povezan s razinom *sposobnosti konceptualizacije*, varijablom koju on smatra zasebnim, čak boljim prediktorom nečijeg razumijevanja političkih simbola lijevo i desno.

No, iako su manje obrazovani i manje zainteresirani birači suočeni s teškoćama u konceptualizaciji pojmova lijevo i desno, to još uvijek ne znači da lijevo i desno nemaju baš nikakvo značenje za njih. To je značenje posredovano drugim, društvenim i psihičkim mehanizmima identifikacije, kao npr. političkom simbolikom, stranačkom identifikacijom ili identifikacijom s društvenim slojem ili društvenom grupom kojima pripadaju. Ovo nas pitanje uvodi u sljedeći problem – problem strukturalnih odrednica dimenzije lijevo-desno.

“Prikrivena” struktura lijevog i desnog: što zapravo mjerimo?

Pojmovi lijevog i desnog u političkoj znanosti tradicionalno se smatraju ideološkim označnicama. Označavajući neki pokret ili stranku lijevim ili desnim, mi ih zapravo prostorno smještamo, vodeći se kriterijem ideologije koju zagovaraju i u skladu s kojom djeluju. Pri tome se pretpostavlja da je ideologija skup određenih vrijednosti i prema njima konzistentno izvedenih načela, kojima se vrednuje stvarnost oko sebe i zauzimaju stavovi prema čitavoj lepezi političkih pitanja. Ovo je gledište, međutim, stavljeno pod znak pitanja. Počevši s Converseom (1964.), koji je ustvrdio da je glavna odrednica masovnog razumijevanja politike nedostatak ideološkog razmišljanja u smislu kognitivnog, deduktivnog pristupa političkom i da se samo o manjini birača može govoriti kao o “ideologues”, pojavilo se pitanje o strukturalnim odrednicama koje leže iza popularnog shvaćanja lijevog i desnog. Pojam ideologije postupno je ustupio mjesto pojmu “sustav uvjerenja”. Time se željela naglasiti činjenica da uzajamna povezanost političkih stavova i preferencija ne mora nužno biti određena logičkim, već prije svega socijalnim ili psihološkim mehanizmima (Feldman, 1988, 416-417). Drugim riječima, popularna lijevo-desna orijentacija, izražena kroz stavove o političkim problemima ili kao lijevo-desna samoidentifikacija, odražava uvijek nešto više od čiste ideološke pozicije (Fuchs i Klingemann, 1990., 233-234).⁸

⁷ Unatoč činjenici da nije našao velike razlike u prostornom redoslijedu stranaka uspoređujući politički zainteresirane i nezainteresirane birače, Laponce priznaje da samoidentifikacija nezainteresiranih birača dovodi stranke bliže centru ljestvice. Uz pretpostavku da prenaplašenost središnjih pozicija na ljestvici ukazuje na neprepoznavanje simbola od strane ispitanika, ta činjenica potvrđuje Butlerovu i Stokesovu hipotezu.

⁸ Rečenice Fuchsa i Klingemanna doslovno glase: “Lijevo-desna samoidentifikacija (*left-right self-placement*) je stoga nešto različito i vjerojatno više nego sažeta izjava o trenutnim političkim pozicijama...

Pripadnici Michiganske škole nadovezuju se na rane nalaze Conversea o neutemeljenosti čistog ideološkog pristupa u objašnjavanju biračkih stavova i preferencija. Kao glavnu socijalnu snagu koja oblikuje i ograničava biračke sustave uvjerenja, oni vide političku stranku. Na primjeru Sjedinjenih Američkih Država zaključuju da stranačka identifikacija, koja je proizvod rane političke socijalizacije pojedinca i stoga izuzetno stabilna kroz dulji vremenski period, djelujući kroz procese persuzije i projekcije, najbolje objašnjava, kako konzistentnost biračkih preferencija tako i njihovo dugoročno političko ponašanje (Campbell et al., 1967.).⁹ Iz ovoga se nameće zaključak da je i popularno shvaćanje lijevo-desne semantike, te lijevo-desna samoidentifikacija birača u najvećem dijelu posredovana upravo njihovom stranačkom identifikacijom. U jednoj od prvih empirijskih analiza strukturalnih odrednica lijevo-desne sheme Klingemann i Inglehart 1976. potvrđuju ove nalaze na primjeru europskih zemalja, detektirajući izravniji utjecaj stranačke identifikacije nego ideoloških pozicija na lijevo-desnu samoidentifikaciju birača (Knutsen, 1997.).

Feldman usvaja pristup prema kojemu su birački stavovi i preferencije oblikovani kao rezultat ograničenja nekoga sustava uvjerenja. On, međutim, ukazuje na činjenicu da ograničenja sustava uvjerenja ne proizilaze u tolikoj mjeri iz stranačke identifikacije, koliko iz pozicija koje birači zauzimaju u odnosu prema središnjim uvjerenjima i vrijednostima nekog društva. U svakom društvu postoje stanovite središnje vrijednosti koje strukturiraju biračka politička vrednovanja, bilo kandidata ili ponuđenih politika. Kako su ove središnje vrijednosti duboko ukorijenjene u političkoj kulturi pojedinog društva, birač ne mora biti "ideologue" da bi uopće bio u stanju vrednovati kandidate, stranke ili ponuđene politike. Drugim riječima, ograničenja koja oblikuju nečije stavove više su psihološke, nego socijalne prirode. Analiza je, međutim, pokazala da samo *jednakost* i donekle *individualizam* igraju neposrednu i značajnu ulogu u određivanju biračkih stavova, preferencija i vrednovanja u SAD-u. Štoviše, ideološka samoidentifikacija mjerenja na liberalno-konzervativnoj ljestvici u pojedinim je slučajevima bila bolji pretkazatelj političkih stavova od središnjih vrijednosti. Za ovaj je pregled ipak važno da središnja uvjerenja strukturiraju lijevo-desnu samoidentifikaciju do određene razine (Feldman, 1988., 426).

U jednom ranijem radu Conover i Feldman (1981.) tvrde da je lijevo-desna samoidentifikacija funkcija vrednovanja liberala, odnosno konzervativaca prema kriteriju važnosti koju birač pridaje pojedinom političkom simbolu. Tako će negativan stav

Istovremeno, lijevo-desna samoidentifikacija (*left-right self-placement*) je nešto različito i vjerojatno manje nego ideološka samoidentifikacija." (Fuchs i Klingemann, 1990., 233) Kako, za razliku od Fuchsa i Klingemanna, ideološku samoidentifikaciju ne doživljavam ni u kakvom hijerarhijskom odnosu s drugim elementima koji leže iza popularnog shvaćanja lijevog i desnog, već samo kao tek jednu od strukturalnih odrednica lijevo-desne sheme, to je i razlog stava da lijevo i desno iskazuju nešto više od ideologije.

⁹ Varijabla stranačke identifikacije dizajnirana je za mjerenje dugoročnije vezanosti birača s određenom političkom strankom. Svoju je punu teorijsku razrađenost dobila u radovima tzv. Michiganske škole i od tada predstavlja "klasičnu" varijablu u istraživanjima javnog mnijenja. Vidi Campbell et al. 1967. Ipak, njezina je primjenjivost u europskim višestranačkim sustavima upitna, jer se pokazalo da se stranačka identifikacija birača mijenja zajedno s njihovom stranačkom preferencijom, što između ove dvije varijable stavlja znak jednakosti. Osim toga, za višestranačke sustave postoje i problemi mjerenja i statističke analize kad je uključena varijabla stranačke identifikacije. Vidi u Harrop i Miller 1987., 138-139.

prema liberalima odrediti konzervativniju lijevo-desnu poziciju, i obrnuto. Međutim, statistički značajna vrednovanja političkih tabora napravljena su na temelju odnosa prema različitim simbolima, što upućuje na zaključak da se dvije ideologijske grupe ne definiraju preko suprotnih stavova prema istom simbolu, a to nadalje stvara dimenziju koja nije bipolarna. Drugi je zaključak ove analize da stavovi prema trenutnim političkim pitanjima (kao indikatorima ideologijskog razmišljanja) nisu dobri pretkazatelji lijevo-desne samoidentifikacije. Jacoby (1991.) pak tvrdi da simbolička politika i grupno identificiranje imaju učinak na ideologijsko glasovanje samo kod birača koji politiku ne sagledavaju kroz apstraktne kategorije. Ako prihvatimo tezu da je samo mali broj birača “ideologues”, ovaj tip argumenta ne ruši hipotezu o utjecaju simboličke politike i grupnog identificiranja.

Kao i njihove američke kolege, europski politolozi su također orijentirani prema vrijednostima kao stožernim elementima lijevo-desne samoidentifikacije (Huber, 1989.; Kitschelt, 1990.; Knutsen, 1995.a, 1995.b, 1997.). Pri tome valja naglasiti da postoje izvjesne razlike između “vrijednosti” i “središnjih uvjerenja”, koje su, međutim, izvanjske i odražavaju razliku između konsenzualnije američke i podjeljenije europske političke kulture. Tako su vrijednosti unutar europske političke kulture uključene kao normativni nositelji i interpretacijske forme temeljnih političkih sukoba i često se razvijaju bipolarno, tj. na način suprotstavljenih i uzajamno isključivih normativnih interpretacija zbilje (npr. fašizam – antifašizam, liberalizam – socijalizam, tržište – država).

Nakon Ingleharta i Klingemanna, više se europskih autora posvetilo kompariranju utjecaja stranačkih preferencija, s jedne, i vrijednosnih orijentacija, s druge strane, na lijevo-desnu dimenziju. Uspoređujući distancije među strankama na ljestvici lijevo-desno s distancijama na ljestvicama stavova prema političkim pitanjima, Huber (1989.) zaključuje da vrijednosti birača određuju lijevo-desnu identifikaciju više negoli njihova stranačka “pripadnost”. Izuzetci, pri tome, postoje samo kod ekstremno lijevih i ekstremno desnih stranaka čiji su birači pod većim utjecajem stranačke “pripadnosti” kod određivanja lijevo-desne orijentacije, nego što su to birači umjerenih stranaka. Dva desetljeća nakon Inglehartove i Klingemannove studije, Knutsen (1997.) ponavlja istraživanje dviju temeljnih strukturnih komponenti lijevo-desne sheme – stranačke “pripadnosti” i vrijednosnih orijentacija – na uzorku 13 europskih zemalja, ali s novim empirijskim podatcima. Knutsenovi zaključci su dvojak, zavisno od modela kauzalne interpretacije koji usvojimo. Prema prvom modelu, unutar kojeg se uspoređuju učinci stranačkog izbora, učinci vrijednosnih orijentacija i zajednički (srasli, uzajamni) učinci ovih dviju varijabli na lijevo-desnu samoidentifikaciju, potvrđuje se hipoteza o jačoj naglašenosti utjecaja čiste stranačke “pripadnosti” nego čistih vrijednosnih orijentacija. No, ako pretpostavimo da vrijednosne orijentacije dijelom određuju stranački izbor (ali ne obratno), tada baratamo modelom neposrednih i posrednih (preko stranačkog izbora) učinaka vrijednosti na lijevo-desnu samoidentifikaciju. U ovom drugom slučaju, neposredni dio učinaka vrijednosnih orijentacija je veći od dijela posredovanog stranačkim izborom, a taj razmjer u korist izravnih efekata 1990. još je naglašeniji nego 1981. (Knutsen 1997., 206-215).¹⁰

¹⁰ Pri tome je interesantno da se u velikoj većini zemalja (izuzetak su Njemačka, Italija i Irska, te Francuska i Belgija 1981.) najveći dio utjecaja vrijednosti posredovan stranačkim izborom odnosi na

Ove strukturne komponente lijevo-desne identifikacije birača mogu se istraživati na jedan jednostavniji način – kao distribucije odgovora na otvorena pitanja o značenju lijevog i desnog. Fuchs i Klingemann (1990.) našli su da više od polovice ispitanika koji su se smjestili na lijevo-desnom kontinuumu u sve tri promatrane zemlje (Njemačkoj, Nizozemskoj i SAD-u) pridaju tim odrednicama čista vrijednosna ili ideologijska značenja. Tek nešto više od 10% ispitanika objašnjava značenje lijevog i desnog pomoću asocijacije s određenim društvenim grupama ili političkim strankama. Ove su nalaze potvrdili i Conover i Feldman (1981.), te Herrera (1995.).

Sadržaj, dimenzionalnost i promjene: kako interpretiramo?

Kao što smo vidjeli, prema onom što sve određuje lijevo-desnu samoidentifikaciju birača, ona može varirati zavisno od pojedinaca (obrazovanje, razina konceptualizacije), stranaka (centrističke nasuprot ekstremnim), i zemalja. Zahvaljujući činjenici što se američki politički sustav razlikuje od europskih (nedostatak bipolarnosti), američki su politolozi u temeljnom opisu sustava bili više orijentirani traženju odrednica stranačke preferencije i “issue voting”, negoli lijevo-desne identifikacije. Europski su, pak, znanstvenici iskoristili lijevo-desnu dimenziju puno više kao temeljnu dimenziju političkog konflikta u europskim društvima. Ovaj se odjeljak stoga odnosi u prvom redu na doprinose određivanju sadržaja lijevog i desnog kod europskih politologa.

Različite vrijednosti zahvaćaju različite “dijelove stvarnosti”. Ovisno o tipu problema na koji se odnose, govorimo o ekonomsko-socijalnim, političkim ili kulturalnim vrijednostima. Tradicionalno, svi su se ovi aspekti sagledavali u svjetlu jedne temeljne ideologijske podjele europskih društava, one nastale na osnovi dominantnih vrijednosti oko tipa i intenziteta državne regulacije tržišta. Tako je i sama dimenzija lijevo-desno predstavljala, zapravo, jedinu važnu, ekonomsku vrijednosnu dimenziju koja je nosila temeljnu klasnu i političku podjelu zapadnoeuropskih društava. Kulturalne i društvene promjene koje su iskusila zapadnoeuropska društva od 60-ih na ovamo bacile su novo svjetlo i na lijevo-desnu shemu. Sve je više ljudi koji se identificiraju s lijevim i desnim, a da to više ne rade na temelju vrijednosti vezanih uz odnos države i tržišta. Stoga je pitanje sadržaja (koji tip vrijednosti je krucijalan?) lijevo-desne sheme postalo iznimno mjerodavno u detektiranju promjena u strukturi političkih rascjepa zapadnoeuropskih društava. Usporedo s tim, pojavilo se i pitanje dimenzionalnosti lijevog i desnog; ako je došlo do pomaka u tipu vrijednosti od materijalističkih prema postmaterijalističkima, tada se otvara i problem novih sadržaja uz koje se veže semantika lijevog i desnog, kao

ekonomsko-socijalni tip vrijednosti. Taj podatak, promatran u kontekstu ostalih tipova vrijednosnih sadržaja koji određuju lijevo-desnu shemu (o čemu se govori u sljedećem poglavlju), ukazuje na to da lijevo-desno nudi puno šire objašnjenje stranačke kompeticije nego varijabla stranačkog izbora, detektirajući i one latentne sadržaje političkog sukoba koji se ne moraju manifestirati u izbornom procesu. U tome leži veliki pretkazateljski potencijal lijevo-desne sheme kod pitanja dugoročnijeg razvoja i dinamike stranačke kompeticije te promjena ideologijskih pozicija političkih aktera.

i odnosa u zastupljenosti pojedinih tipova vrijednosti kod definiranja političkog prostora u svakoj pojedinoj zemlji.¹¹

Knutsen (1995.b) je testirao eksplanacijsku vrijednost četiriju teorijskih iskaza o važnosti svake od pojedinih dimenzija lijevo-desnog konflikta u zapadnoeuropskim društvima. Pri tome je religijska dimenzija (RD) mjerena kao učestalost pohađanja crkvenih obreda¹², ekonomska dimenzija (ED) je pokrivala stavove ispitanika prema odnosu države i tržišta, dok su se za mjerenje materijalističke/postmaterijalističke dimenzije (MPD) koristile tri standardne Inglehartove “baterije” pitanja.

Četiri spomenute teorije pokušavaju zahvatiti promjene u načinu strukturiranja političkih rascjepa preko pretpostavki o tipu i smjeru promjena sadržaja lijevo-desne samoidentifikacije birača. Zagovornici *teorije transformacije*, pri tome, tvrde da lijevo-desna semantika postupno usvaja značenje nove MP dimenzije, koja zamjenjuje stare vrijednosti RD-a i ED-a. Prema *teoriji irelevancije*, pojmovima lijevo i desno više se ne može uspješno objašnjavati politički prostor zapadnoeuropskih društava. Dok su RD i ED sve manje važne komponente lijevo-desne sheme, MPD još nije dovoljno samostalno razvijena da bi značajnije pridonijela objašnjenju podjele na lijevo i desno. *Teorija perzistencije*, pak, inzistira na sraslosti MPD-a sa starim vrijednostima, što drugim riječima znači da će doprinos religijskih i ekonomskih vrijednosti objašnjenju lijevo-desne samoidentifikacije ostati isti, dok uključenje MPD-a neće povećati ukupnu objašnjenu varijancu lijevo-desne samoidentifikacije birača. Na kraju, *teorija pluralizacije* temelji se na pretpostavci o sve većem eksplanacijskom potencijalu MPD-a koji, uz barem jednaki potencijal RD-a i ED-a, povećava ukupnu objašnjenu varijancu na ljestvici lijevo-desno (Kitschelt – Helleman, 1990., 213-216; Knutsen, 1995.b, 64-70).

U cijelosti gledano, empirijski su nalazi potvrdili pretpostavke teorije pluralizacije. Lijevo i desno još uvijek odražavaju religijsku i ekonomsku dimenziju rascjepa, ali je tim starim sadržajima dodana i MPD. Objašnjena varijanca lijevo-desne samoidentifikacije zapadnoeuropskih birača povećala se od 1973. do 1990., promovirajući lijevo-desnu shemu kao bolji pretkazatelj političkih stavova danas nego prije 25 godina.

¹¹ Problem dimenzionalnosti političkog prostora stranačke kompeticije trenutno je jedno od najzanimljivijih pitanja politologijske analize političkih procesa. Temeljeno na metodičkim pretpostavkama teorije racionalnog izbora, ovo pitanje je nezaobilazno u sofisticiranim analizama političkih odluka, bilo da se radi o izbornim odlukama birača, stranačkom odabiru izborne strategije, koalicijskim potencijalima ili odlukama legislature. Ovdje se, međutim, dimezionalnost shvaća u svom rudimentarnom obliku i funkcija joj je samo da naglasi problem interpretacije statističkih podataka. Tako se u studijama gdje su lijevo i desno sinonimi za ekonomsko-socijalnu vrijednosnu dimenziju politički prostor interpretira kao lijevo-desno plus neke druge dimenzije (usporedi Knutsen, 1995.a). No, moguće je i lijevo-desno poistovjetiti s cjelokupnim političkim prostorom, a ne s određenom vrijednosnom dimenzijom. U tom slučaju se traži koliko koja sadržajna dimenzija doprinosi objašnjavanju političkog prostora, tj. lijevo-desne sheme (usporedi Knutsen, 1995.b). Zahvaljujući činjenici da je u društvenom realitetu teško naići na apsolutno nezavisne (ortogonalne) dimenzije stavova, zagovornici lijevo-desne sheme uvijek se mogu lako obraniti pred kritikama da neopravdano pojednostavnjuju stvari, prezentirajući prostor stranačke kompeticije unidimenzionalno, tj. kroz lijevo-desnu shemu.

¹² Opravdanost korištenja ove “background” varijable leži u njezinoj iznimno visokoj povezanosti s varijablama religijskih stavova (Knutsen, 1995.b, 70).

Međutim, od zemlje do zemlje postoje značajne razlike, kako u važnosti pojedinih dimenzija tako i u obrascima promjena u lijevo-desnoj semantici. Tako je RD važnija komponenta lijevo-desne samoidentifikacije u većinski katoličkim ili miješanim katoličko-protestantskim zemljama negoli u većinski protestantskim društvima. Iznimka je Irska, gdje sve tri dimenzije zajedno imaju skroman učinak na lijevo-desnu shemu. Belgija je 1990. bila jedina zemlja gdje je religijska dimenzija dominirala nad drugim dvjema, a čak se i tu, kao i u drugim državama pokrivenim ovom studijom, utjecaj RD smanjio ili ostao isti u periodu od 1973. do 1990. (Knutsen, 1995.b, 72-80).

Utjecaj ekonomske vrijednosne dimenzije na oblikovanje lijevo-desne orijentacije birača veći je u većinski protestantskim nego u ostalim zemljama, što potvrđuje i činjenica da je to najvažnija dimenzija u tri (od kojih dvije većinski protestantske) zemlje: Danskoj, Britaniji i Francuskoj. Ipak, s vremenom se utjecaj ove dimenzije u većini zemalja povećao ili barem ostao isti, pridodavši prethodnoj listi Italiju u 1990. (Knutsen, 1995.b, 72-80).

MP dimenzija je zabilježila najveću korelaciju s lijevo-desnom orijentacijom u Danskoj, Nizozemskoj, Francuskoj i Njemačkoj, s tim da je u Nizozemskoj i Njemačkoj i najbolji pretkazatelj lijevo-desne samoidentifikacije birača. Izuzevši Francusku i Italiju, utjecaj je ove dimenzije od 1973. do 1990. porastao u svim promatranim zemljama.

Sveukupno, spomenute tri dimenzije objašnjavaju oko 20% varijance lijevo-desne samoidentifikacije, pokazujući nadprosječne rezultate u Nizozemskoj, Danskoj, Francuskoj i Njemačkoj. Od 1981. objašnjena varijanca se povećala u Britaniji, Irskoj i Nizozemskoj, te ponešto u Danskoj i Njemačkoj, dok se smanjila u Belgiji i Italiji i nešto manje u Francuskoj (Knutsen, 1995.b, 80-81).¹³

U svojoj studiji o ideologijskoj dimenziji stranačkog natjecanja nastaloj na temelju istraživanja stavova birača i političkih elita u pet srednjoeuropskih zemalja, Markowski (1995.) nije uspio doći do jednoznačnog zaključka o sadržajima lijevo-desne sheme za sve promatrane zemlje. Dok češki birači, jednako kao i političari, lijevo i desno vežu gotovo isključivo za ekonomsko-socijalne vrijednosti i one politike koje reflektiraju odnos države i tržišta, u Slovačkoj i Poljskoj lijevo i desno se jednako asociraju i s ekonomskom i s religijskom dimenzijom kompeticije, premda ove dvije dimenzije u Poljskoj objašnjavaju vrlo malo od lijevo-desnih pozicija birača. Situacija je, na razini birača, ipak najnepreglednija u Mađarskoj, gdje nije uočen niti jedan transparentni obrazac strukturiranja biračkih stavova, koji ionako imaju zanemarive korelacije s lijevo-desnom samoidentifikacijom birača. Ipak, na razini političke elite u Mađarskoj se pokazuje izrazito strukturiranje lijevo-desne semantike oko odnosa religiozno-sekularno (Markowski, 1995., 8-17, 31-41).

¹³ Na temelju istraživanja stavova stranačkih aktivista ekoloških stranaka u Belgiji (Agalev i Ecolo), Kitschelt i Hellemans (1990.) također dolaze do zaključka o teoriji pluralizacije, kao onoj koja najbolje pretkazuje budući razvoj lijevo-desne sheme.

Zaključak

Pojmovi lijevog i desnog mogu se smatrati temeljnim semantičkim obrascem, unutar kojeg ljudi organiziraju svoje političke stavove. Funkcionalno, to im pomaže da pristupe složenoj političkoj zbilji na jednostavniji način, da reduciraju neizvjesnost proizvedenu postojanjem brojnih aktera koji se natječu u političkoj areni i da olakšaju izborni odabir. Zbog ove činjenice lijevo i desno postaju transparentni politički orijentiri, posebno u višestranačkim sustavima. Također, ti im pojmovi omogućuju povezivanje općenitijih društvenih i političkih vrijednosti koje zastupaju sa stranačkim preferencijama, stavovima o glavnim političkim problemima ili izborom kandidata, bez potrebe da se kognitivno duboko uključuju u politički proces. Kad se tome pridoda i navika političara da vrlo često izražavaju svoje stavove i poglede u terminima lijevog i desnog, vidljivo je da su lijevo i desno zapravo “shortcuts” političke komunikacije.

Zahvaljujući svom inherentnom prostornom karakteru, lijevo-desna shema može služiti i kao semantička refleksija glavnih političkih rascjepa u društvu. Dualne kategorije su najjednostavniji i ujedno najuobičajeniji način na koji organiziramo svoj odnos prema stvarnosti. Stoga lijevo i desno podrazumijevaju onaj pristup politici koji se zasniva na elementu političkog sukoba strukturiranog duž ideologijskih, socijalnih ili stranačkih linija, a koji se očituje kao konflikt oko vrijednosti koje bi trebale voditi naša društvena i politička djelovanja. U tome je sadržano i univerzalno značenje lijevog i desnog kao jednostavnog prostornog pristupa politici kao konfliktu.

Zavisno od shvaćanja lijevo-desne sheme, u empirijskoj analizi biračkih stavova može se razlikovati između “uže” i “šire” definicije termina. “Uži” pristup pretpostavlja strogu i apriornu definiciju lijevog i desnog kao indikatora ideologijskog upliva u politiku, strukturiranog kao niz preferencija oko, ponajprije, ekonomsko-socijalnih vrijednosti i manje ili više vezanog uz društvenu grupu (klasu) kojoj birač pripada. Drugi pristup zahtijeva otvorenu definiciju pojmova. Taj se pristup temelji na pretpostavci da većina građana razumije značenja lijevog i desnog kroz ograničeni broj sličnih te dovoljno jasnih i općih kategorija, tako da je moguće uspostaviti zajedničke temelje za poredbenu analizu nacionalnih politika. Pitanje tipa vrijednosnih sadržaja pri tome ostaje predmetom empirijskih napora za svaku zemlju posebno. Ti sadržaji nisu, dakle, predmet niti teorijskih niti historijskih uvida, već ih definiraju sami birači, odnosno ispitanici. Također, “otvoreni” pristup lijevom i desnom prihvaća činjenicu da identificiranje s jednim od ta dva pojma ne mora nužno biti proizvod strogo strukturiranog ideologijskog mišljenja. Ljestvica lijevo-desno može biti pokazatelj identifikacije s određenom društvenom grupom, strankom, kandidatom ili sa stavom o nekoj izdvojenoj vrijednosti, više negoli pokazatelj ideologijske (samo)identifikacije. Ovaj sintetski karakter lijevo-desne sheme je i razlog da se za tu varijablu u stranoj literaturi sve češće rabi pojam “left-right self-placement”, a sve manje pojam “ideological self-identification”.

Općenito govoreći, prva je definicija prevladala među američkim politolozima. Rani nalazi o niskoj razini ideologijskog razmišljanja o politici američkih birača usmjerili su istraživače prema usvajanju “belief system” pristupa i prema istraživanju ograničenja u političkim preferencijama birača i njihovog učinka na izborni odabir. Kao posljedica, ljestvica liberalno-konzervativno više je korištena kao nezavisna varijabla, čiji se

učinak na političke preferencije i izborni odabir uspoređivao s drugim varijablama, kao što su npr. stranačka identifikacija.

Europski, pak, istraživači radije primjenjuju drugu, “širu” definiciju lijevog i desnog, pri čemu je nerijetko upravo lijevo-desna (samo)identifikacija, a ne npr. stranačke preferencije, ona varijabla koja se nastoji objasniti. Shvatio se, zapravo, da lijevo-desna semantika tijekom vremena teži da, kad govorimo o europskim društvima, apsorбира nove političke sadržaje i prije nego se iskažu kroz izborni odabir. Osim toga, dimenzija lijevo-desno pokazala se vrlo prikladnim i dovoljno općim poredbenim i klasifikacijskim kriterijem za europske višestranačke sustave, stoga je ta shema postala jednom od glavnih empirijskih tehnika u ispitivanju prirode političkih rascjepa i razdjelnica stranačke kompeticije.

U tom pogledu, lijevo-desna shema je uspjela u predstavljanju “atitudinalnog” pristupa politici u smislu strukturnog učinka na politički razvoj i stranačku kompeticiju. Štoviše, ponudila je i jedno drugo, alternativno shvaćanje rascjepa i izazvala sociološke pristupe političkom, utjelovljene u socio-demografskim ili socio-historijskim definicijama političkog konflikta. Mogućnost da se lijevim i desnim zahvate i najnovije političke promjene u Zapadnoj Europi posjela je lijevo-desnu shemu ispred tradicionalnim ideologijama određenog pristupa političkom razvoju. Svoju eksplanacijsku nadmoć, kad je u pitanju politički razvoj društava Istočne Europe, ova najjednostavnija i u isto vrijeme najobuhvatnija dimenzija političkog prostora, ali i političkog procesa, još tek treba dokazati.

Literatura

- Butler, David – Stokes, Donald, *Political Change in Britain: The Evolution of Electoral Choice*, MacMillan Press, Suffolk, 1977.
- Campbell, Angus et al., *The American Voter: An Abridgement*, John Wiley & Sons, New York, 1967.
- Castles, Francis – Mair, Peter, Left-Right Political Scales: Some Expert Judgements, *European Journal of Political Research*, Vol. 12, br. 1, 1984.: 73-88.
- Conover, Pamela J. – Feldman, Stanley, The Origins and Meaning of Liberal/Conservative Self-Identification, *American Journal of Political Science*, Vol. 25, br. 3, 1981.: 617-645.
- Converse, Philip E., The Nature of Belief System in Mass Public, u: Apter, David, ur., *Ideology and Discontent*, Free Press, New York, 1964.
- Feldman, Stanley, Structure and Consistency in Public Opinion: The Role of Core Beliefs and Values, *American Journal of Political Science* Vol. 32, br. 2, 1988.: 416-440.
- Fuchs, Dieter – Klingemann, Hans-Dieter, The Left-Right Schema, u: Jennings, M. K. – van Deth, J. W. et al., *Continuities in Political Action*, de Gruyter, Berlin/New York, 1990.
- Harrop, Martin – Miller, William L., *Elections and Voters: A Comparative Introduction*, Amsterdam Books, New York, 1987.

- Hellemans, Staf – Kitschelt, Herbert, The Left-Right Semantics and the New Politics Cleavage, *Comparative Political Studies* Vol. 23, br. 2, 1990.: 210-238.
- Herrera, Richard, The Language of Politics: A Cross-National Study of Elite and Mass Understandings of Ideological Terminology, referat sa skupa *Comparative Political Representation Meeting*, Ann Arbor, Michigan, siječanj 1995.
- Huber, John D, Values and Partisanship in Left-Right Orientations: Measuring Ideology, *European Journal of Political Research*, Vol. 17, br. 4, 1989.: 599-621.
- Huber, John D. – Inglehart, Ronald, Expert Interpretation of Party Space and Party Locations in 42 Societies, *Party Politics*, Vol. 1, br. 1, 1995.: 73-111.
- Jacoby, William G, Ideological Identification and Issue Attitudes, *American Journal of Political Science*, Vol. 35, br. 1, 1991.: 178-205.
- Knutsen, Oddbjørn, Left-Right Materialist Value Orientation, u: van Deth, J. – Scarbrough, E., ur., *The Impact of Values, (Vol. 4 – Beliefs in Government)*, Oxford University Press, Oxford, 1995.
- Knutsen, Oddbjørn, Value Orientations, Political Conflicts and Left-Right Identification: A Comparative Study, *European Journal of Political Research*, Vol. 28, br. 1, 1995.: 63-93.
- Knutsen, Oddbjørn, The Partisan and the Value-based Component of Left-Right Self-placement: A Comparative study, *International Political Science Review*, Vol. 18, br. 2, 1997.: 191-225.
- Laponce, Jean A., *Left and Right: The Topography of Political Perceptions*, University of Toronto Press, Toronto, 1981.
- Markowski, Radoslaw, Political Competition and Ideological Dimensions in Central Eastern Europe, *Studies in Public Policy* 257, University of Strathclyde, Centre for the Study of Public Policy, Glasgow, 1995.
- Pedersen, Mogens N., “Some expert judgements” live on, *European Journal of Political Research*, Vol. 31, br. 1, 1997.: 147-150.

Goran Čular

***THE CONCEPT OF “LEFT” AND “RIGHT” IN EMPIRICAL
POLITICAL SCIENCE: MEANING, UNDERSTANDING,
STRUCTURE, CONTENT***

Summary

The notions of *left* and *right* are a fundamental semantic pattern within which voters construct their political perceptions and attitudes. Their universal meaning lies in a simple spatial approach to politics as conflict; functionally, “left” and “right” are “shortcuts” for political communication. In the empirically oriented political science, the left-right scale has become a standard variable in public opinion polls. After the initial pessimistic interpretations, in the last twenty years or so, this scale has increasingly demonstrated its validity and reliability. The sources of the left-right identification may be manifold, and not solely ideological. Also, the left-right scheme has demonstrated a remarkable potential to – in time – encompass new political contents and thus create a need for new cross-national and longitudinal studies. Voters – and not scientists – are those who define what is left and what is right.